

СИДІР КІРАЛЬ – ЧЕНДЕЄЗНАВЕЦЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 821.161.2-31.09(477.87)Чендей: 82.0(477)Кіраль

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).52–58.

Кузьма О. Сидір Кіраль – чендеєзнавець; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. У статті досліджено внесок сучасного літературознавця С. Кіраля у вивчення спадщини І. Чендея, видатного закарпатського письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка. Зазначено, що в центрі наукової аналітики вченого знаходиться епістолярій митця, який досліджується на широкому історико-культурному тлі і з залученням новітнього методологічного інструментарію. Здійснюючи наукову рецепцію листів І. Чендея, С. Кіраль спирається на принципи об'єктивності, системності, контекстуальності. Він використовує дослідницьку стратегію «від тексту – до широких узагальнень», ставлячи собі за мету скрупульозне вивчення епістолярію митця, його біографії та комунікативного кола, історичних реалій, літературного контексту.

С. Кіраль є вченим, який має різновекторні наукові інтереси. Він досліджував проблеми української класичної літератури, питання фольклористики, бібліографознавства, документознавства, джерелознавства, текстології тощо. Його праці про доробок літературного критика, публіциста Остапа Терлецького, письменника, філософа Трохима Зінківського засвідчують глибоке проникнення у творчу лабораторію знакових діячів української духовності. Апробовані наукові дослідницькі стратегії учений застосовує й у процесі аналізу спадщини І. Чендея. С. Кіраль пропонує широку програму дослідження епістолярію письменника. Запланований 10-томний видавничий проєкт «Епістолярні джерела чендеєзнавства» – це масштабна наукова аналітика не тільки листування митця, але й розгляд актуальних питань українського письменства другої половини ХХ – початку ХХІ століття, апелювання до широкого кола проблем сучасної гуманітаристики. Видання першого тому із вказаної серії, яке вмістило листування Івана Чендея із київськими критиками, стало свідченням ґрунтовної роботи науковця над вивченням доробку письменника. Воно доповнилося окремою монографією – «Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги» (2021), яка розширює історико-культурний контекст епістолярію закарпатського автора завдяки розлогому коментуванню його комунікації із українськими критиками К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком, В. Костюченком.

Вивчивши чендеєзнавчі здобутки С. Кіраля, можемо констатувати, що характерними рисами дослідницької стратегії вченого є ретельна робота із фактажем, системність, ґрунтовність наукових узагальнень, уміле поєднання академічних підходів до осмислюваного матеріалу із суб'єктивним його сприйняттям, тонке відчуття психології людей із кола спілкування І. Чендея, людиноцентризм, тактовність у судженнях.

Ключові слова: Іван Чендей, Сидір Кіраль, епістолярій, дослідницька стратегія, методологія, науковий інструментарій, рецепція.

Постановка проблеми. 100-річчя від дня народження І. Чендея стало приводом для організації різних наукових та культурно-мистецьких заходів. Ювілейні дати дають добру нагоду вкотре звернутися до художньої спадщини письменника, віднайти нові акценти в його текстах, що резонують людям ХХІ століття. 2022 рік як рік столітнього ювілею від дня уродин видатного закарпатського прозаїка, кіносценариста, журналіста, громадського діяча, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка став часом пошанування І. Чендея, простором діалогу із творчими світами митця, діалогу, який ніколи не припинявся, але по-особливому актуалізувався в такому знаковому й непростому році українського буття. Обстоюючи тезу про «діалогізм творчого процесу», М. Бахтін писав: «У будь-який момент розвитку діалогу існують величезні, необмежені маси забутих смислів, але в певні моменти подальшого розвитку діалогу, у його перебігу вони знову згадаються та оживуть в оновленому (в новому контексті) виді. Нема нічого абсолютно мертвого, у кожного змісту буде своє свято відродження» [Бахтін 1979, с. 301]. Звичайно, М. Бахтін мав на увазі передусім взаємодію різних культур, художніх систем митців цих культур, але поняття діалогізму можна розглядати й на рівні взаємодії між автором і реципієнтом. У такому контексті справжнє «свято відродження» відбувається сьогодні в чендеєзнав-

стві, зокрема в працях доктора філологічних наук, професора С. С. Кіраля, який в останнє десятиліття пильно вдивляється в епістолярій письменника, і як талановитий дослідник архівних матеріалів (і не тільки!), заповнює нішу вивчення спадщини письменника новими науковими знахідками й глибокими студіями.

Аналіз досліджень. Оскільки С. Кіраль – відомий й авторитетний учений у сучасному літературознавстві, то його ґрунтовні праці із різних проблем класичного українського письменства, джерелознавства, текстології, документознавства, фольклору завжди викликали інтерес у дослідників-гуманітаріїв. Кожна студія Сидора Степановича є зразком якісної наукової аналітики, свідченням того, як потрібно працювати із осмислюваним матеріалом, як ретельно вивчати фактаж і робити широкі узагальнення.

Чендеєзнавчі праці С. Кіраля – вагома частина сучасного літературознавчого дискурсу. Фахові оцінки цих праць містяться, зокрема, в рецензіях на монографії ««Зробити щось корисне для свого народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея» (Ніжин, 2013) та «Іван Чендей та київські критики: Епістолярні діалоги» (Київ, 2021).

Професор Галина Райбедюк, аналізуючи видання ««Зробити щось корисне для свого народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея», окресли-

ла характеристичні ознаки дослідницького стилю С. Кіраля. Ми погоджуємося із спостереженням вченої, що основою наукового мислення й загалом присутньою особистісною рисою літературознавця є його послідовна україноцентричність. Справді, для науковця важливим критерієм вибору особистості для аналітики є націєтворчий потенціал її діяльності. Будучи людиною із чіткою громадянською позицією, С. Кірале осмислює доробок тих українських діячів, життя яких живила національна ідея (О. Терлецький, Т. Зінківський, Б. Грінченко, М. Коцюбинська, Г. Кочур, І. Денисюк та ін.). До кола наукових інтересів вченого органічно увійшов і самобутній закарпатський прозаїк І. Чендей. Монографія ««Зробити щось корисне для свого народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея», за спостереженням Галини Райбедюк, «становить собою ґрунтовну й цілісну стереоскопічну працю, у якій в єдину сув'язь поєднано найважливіші компоненти такого складного явища, як джерелознавчі проблеми життя і творчості письменника, що зазвичай нелегко піддається строгій науковій верифікації та аналітичній логіці» [Райбедюк 2015].

На україноцентричності літературознавця наголошує й Олексій Вертій, автор ще однієї рецензії на вищевказане видання. На його думку, монографія ««Зробити щось корисне для свого народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея» «гідно доповнює подібне його архівознавчо-літературознавче дослідження «Віддати зумієм себе Україні: Листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком» (2004). Усім своїм змістом, своїми ідеями, як і попередня праця, вона спрямована на формування національної свідомості сучасних та прийдешніх поколінь українців, на становлення яскравих національних особистостей, продовжувачів справи І. Чендея та його побратимів...» [Вертій 2016, с. 111].

Монографія «Іван Чендей та київські критики: Епістолярні діалоги» продовжила наукову рецепцію епістолярію письменника, включивши в себе ширше коло аналізованих явищ. Галина Стасюк у рецензії на цю працю С. Кіраля слушно наголосила: «Об'єктивно, аргументовано, інкрутуючи думку розлогими цитатами з епістолярію та щоденника славетного закарпатського прозаїка, покликаючись на спогади сучасників та матеріали “справ”, заведених відповідними радянськими структурами на національно свідомих літераторів, критиків, редакторів із широкого кола знайомств Івана Чендея і на нього самого, дослідник зархитекував правдиву картину тогочасної суспільно-культурної дійсності, на тлі якої виразно проступили живі обличчя її учасників» [Стасюк 2021].

Ґрунтовно прорецензовано вказану монографію і в студії професора Галини Александрової. Учена зазначила, що С. Кірале, розглядаючи комунікацію І. Чендея із київськими критиками, зміло синтезує епістолярний, щоденниковий та мемуарний жанр: «Це розширює життєвий і творчий контексти стосунків із адресантом, унаслідок чого витворюється об'ємна стереоскопічна картина навколо пев-

ної події чи факту, який постає перед читачем в усій повноті і значущості. Таким чином, інформаційне полотно листів максимально розширюється, кожна деталь пояснюється» [Александрова 2021, с. 320].

Указані спостереження вчених над специфікою наукового мислення С. Кіраля-чендеєзнавця слугують необхідним матеріалом для ширшого аналізу його здобутків у цій сфері і вказують на перспективність такої студії, адже завданням сучасного літературознавства також є ґрунтовне вивчення діяльності представників української гуманітаристики початку ХХІ століття, фіксація їх досягнень у цій важливій галузі духовного буття.

Мета статті – дослідити внесок професора С. Кіраля в розбудову сучасного чендеєзнавства, зокрема в дослідження епістолярію «короля Ліра Верховини» (Г. Корабельников). **Основні завдання** – визначити ключові вектори чендеєзнавчих праць С. Кіраля; розкрити методи і прийоми наукової аналітики епістолярію І. Чендея в доробку вченого; з'ясувати специфіку трактування постаті й діяльності письменника в інтерпретації дослідника.

Методи та методика дослідження. Стаття базується на загальнонаукових методах аналізу й синтезу, індукції та дедукції, узагальнення та систематизації джерел, пов'язаних із доробком С. Кіраля як чендеєзнавця. Також у ній використано прийоми біографічного, історико-культурного та герменевтичного методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Науковий доробок С. Кіраля складають студії різноаспектної проблематики. Вражає широта аналізованого матеріалу: це праці із питань класичної української літератури, текстології, джерелознавства, документознавства, бібліографознавства, біографістики, епістолографії. Основи наукового мислення вченого закладалися під час його навчання у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Роки в аспірантурі при кафедрі української літератури Київського педінституту ім. Горького (сьогодні це НПУ ім. М. Драгоманова) викристалізували дослідницьку лабораторію майбутнього професора. Кандидатська дисертація С. Кіраля була присвячена розгляду літературно-критичної та публіцистичної діяльності Остапа Терлецького (захищено в 1985 р.), а докторська – постаті Трохима Зінківського, письменника, фольклориста, філософа, публіциста, що був родом із Бердянщини (захищено в 2002 р.). Осмислюючи внесок О. Терлецького і Т. Зінківського в розвиток української духовності, вчений активно працював із різними джерельними базами, зокрема й архівними. Архівна робота вимагає скрупульозності, ретельного вивчення й аналізу матеріалу. Лише людина, залюблена в об'єкт свого дослідження, буде самовіддано відстежувати кожен документ в архівах, шукати щонайменшу інформацію, щоб послідовно реконструювати правдиву картину зовнішнього й внутрішнього буття особистості. Дослідницька стратегія С. Кіраля завжди базувалася на ґрунтовному студіюванні джерел, глибокому проникненні у творчі світи авторів, контекст їх біографії та комунікативного поля.

Галина Райбедюк наголосила, що публікації С. Кірала «завжди впізнавані, бо наснажені інтелектуально невтоленністю» [Райбедюк 2015]. Можна погодитися із цим твердженням, адже, оглядаючи все зроблене вченим, розумієш, скільки потрібного він зробив у сучасній українській гуманітаристиці. «Інтелектуальна невтоленність», прагнення дошукатися істини, відкрити невідоме, завжди були, на наш погляд, внутрішнім стимулом для наукових шукань професора. І завжди в центрі обсервації С. Кірала перебуває «інтим письменницької праці» (Михайло Наєнко), творча робітня митця, із якої зроджують літературні перлини. Прагнучи пізнати оцей «інтим письменницької праці», дослідник занурюється в матеріали, які дають багато для розуміння психології автора: в листування, щоденники, мемуари... І тоді постать митця осягається на тлі епохи і в контексті його життєтворчості.

І. Чендей у науковій орбіті С. Кірала з'явився завдяки відомому українському літературознавцю І. Денисюку. Учений згадує: «...сталося так, що, упорядковуючи архів покійного львівського професора Івана Денисюка, улюбленого викладача, який у моїй науковій кар'єрі відіграв дуже важливу роль, я натрапив на листи Івана Чендея, які одразу мене взяли, образно кажучи, у дослідницький полон. Я, зізнаюся чесно, вперше відкрив для себе саме через листи малознаного мені напрочуд обдарованого письменника (правда, у моїй скромній студентській бібліотеці була збірка І. Чендея «Зелена Верховина», яку однокласниця Стефанія Швед подарувала мені на день радянської армії в 1975 році вже студентові університету) та сильну людську особистість, яку високо ставив І. Денисюк, незаперечний авторитет ув оцінках творчого доробку письменників» [Професор Сидір Кіраль: «Іван Чендей – це візитівка Закарпаття» 2022]. Листування І. Денисюка та І. Чендея глибоко проаналізовано й прокоментовано в статті «Штрихи до епістолярного портрета Івана Чендея (за матеріалами неопублікованого листування з професором Іваном Денисюком)» [Кіраль 2012]. Дослідник зазначив, що знайомство письменника з на тоді доцентом Львівського університету відбулося під час наукової конференції в Ужгороді, присвяченій питанням розвитку української радянської новели (травень, 1966 р.). Він трактує цю зустріч як «цілком природний контакт «споріднених душ», «обопільне «приглядання» творців майбутнього епістолярного діалогу» [Кіраль 2012, с. 77]. Має рацію С. Кіраль, коли прочитує епістолярний діалог «двох Іванів» – Письменника й Ученого – через широку історико-культурну та психологічну призму. Варто наголосити, що для дослідницької манери Сидора Степановича характерним є «людиноцентризм», фокусування на особистісних аспектах взаємодії та її етична інтерпретація. Етичний принцип поставлено в основу аналізу Чендєєвої комунікації із представниками української наукової та письменницької еліти – К. Волинським, О. Гончарем, І. Денисюком, І. Дзюбою, М. Жулинським, Л. Коваленком, В. Костюченком та ін.

Отже, від знайденого в архіві професора І. Денисюка листування з І. Чендєєм розпочалася робота над епістолярієм закарпатського автора. Науковий пошук ознаменувався появою знакового видання – книги «“Зробити щось корисне для свого рідного народу”: з епістолярної спадщини Івана Чендея» [Кіраль 2013]. У цій праці було опубліковано листування письменника із І. Денисюком, Л. Коваленком, а також із К. Волинським, О. Гончарем, В. Дончиком, А. Турчинською та іншими адресатами. С. Кіраль не тільки увів у науковий обіг частину епістолярію митця, але й вибудував цілісний науковий текст, розглянувши аналізований матеріал у контексті доби й зробивши акценти на суспільно-політичному тлі цієї доби, на труднощах й утисках, яких зазнавали українські майстри слова в радянську епоху. До прикладу, змістовними є спостереження дослідника над історією видання збірки творів І. Чендея «Березневий сніг» (1968) та її негативним сприйняттям із боку партійних органів, що запустили процес масового цькування автора. Міркування базуються на ґрунтовному освоєнні різних джерел, що сприяло повноті й об'єктивності наукових висновків ученого. Погоджуємося із О. Вертієм, одним із рецензентів указаної монографії, що «на прикладі життя і творчості І. Чендея він (С. Кіраль – О. К.) показав, що принципова і послідовна позиція однієї людини навіть за найжорстокіших обставин комуністичного тоталітаризму здатна організовувати не лише себе, а й інших на рішучий опір цій системі, на пробудження і підтримку почуття свого громадянського і національного обов'язку, згуртування навколо себе рідних, друзів, знайомих, побратимів по перу, однодумців» [Вертії 2016, с. 109–110].

Системне вивчення епістолярію І. Чендея продовжилося й поглибилося після того, як родина письменника надала С. Кірально родинні архіви. Результати цієї роботи були оприлюднені в ряді фахових видань [Кіраль 2014; Кіраль 2018; Кіраль 2020 та ін.] і викристалізувалися в масштабний проєкт – «Епістолярні джерела чендєєзнавства» в 10 томах. У 2021 році вийшов друком перший том «Листування Івана Чендея», який умістив епістолярні діалоги закарпатського митця із київськими критиками – К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком, В. Костюченком. С. Кіраль є автором передмови та коментарів до видання. Дослідник цілком слушно наголошує, що листування І. Чендея частково було введено в науковий обіг такими літературознавцями, як М. Жулинський, О. Козій, В. Марко, М. Мушинка, О. Неживий, Г. Шевченко та ін. Тому потреба концептуалізувати епістолярний чендєївський матеріал і подати його із розлогим коментуванням визріла давно. У «Передмові» до першого тому «Листування Івана Чендея» учений подає програму видання 10-томника, чітко характеризуючи змістове наповнення кожної книги:

І том, як уже зазначалося вище, умістив листування І. Чендея із київськими критиками;

II том повинен умістити листування із київськими літературознавцями Г. Авраховим, О. Бабишкіним, Л. Бойком, В. Брюховецьким, В. Дончи-

ком, М. Жулинським, Г. Сивоконем, О. Мишаничем, Л. Новиченком, П. Федченком, Гелією Шевченко;

III том – листування з дружиною Марією (під назвою «Живу Тобою...»);

IV том – листування із вченими І. Вишневським, І. Денисюком, М. Ільницьким, В. Марком, М. Стрельбицьким, В. Фащенком та ін.;

V том – листування з українськими письменниками М. Бажаном, Д. Бедзиком, Іриною Вільде, О. Гончарем, І. Драчем, Любов'ю Забаштою, Д. Лукіяновичем, Д. Павличком, П. Панчем, П. Тичиною, Ліною Костенко, А. Малишом, А. Морозом та ін.;

VI том – листування з Ю. Бачею, М. Мушиною, В. Лібовицьким;

VII том – листування з письменниками та критиками Білорусії, Росії, Сербії, Словаччини, Чехії та ін. країн;

VIII том – листування з видавцями, редактурами видавництва, редакціями періодичних видань;

IX том – листування із закарпатськими письменниками і критиками;

X том – листування з родиною: синами Мирославом та Михайлом, сестрами Ольгою, Анною, братами Василем та Петром, племінниками та племінницями [Кіраль 2021, с. 25].

Окреслена програма показує, наскільки багатим є епістолярій І. Чендея і як важливо здійснити його системний аналіз. За словами С. Кіраля, «*листи І. Чендея за своєю інформаційною фактурою дуже цікаві, вони відслонюють шторки не лише його творчої роботи, але й органічно вписуються в контекст літературно-мистецького життя України, тим самим дають можливість читачеві збагнути окремі події та факти, в тому числі з біографії І. Чендея, які донедавна трактувались однобічно*» [Професор Сидір Кіраль: «Іван Чендей – це візитівка Закарпаття» 2022]. Вважаємо, що ретельна робота дослідника із архівами письменника, зокрема із його епістолярієм, «Щоденником», дозволить розширити інтерпретаційну чендеснавчу парадигму.

Перший том «Листування Івана Чендея» побудований у формі діалогу між автором та його київськими адресатами. Важливим для сприйняття опублікованого матеріалу є те, що листи чергуються між собою за хронологічним принципом, і читач має змогу стати учасником цих діалогів. До кожного блоку листування подано портрети діячів, із якими спілкувався І. Чендей. За змістом листи є цікавим документом доби, своєрідним літописом зовнішнього і внутрішнього буття учасників діалогу. Оскільки автори й адресати листів – люди виразного «гуманітарного типу ментальності» (М. Коцюбинська), то епістолярій має високий потенціал художності. Секрети привабливості й можливості художнього звучання листа, за спостереженням М. Коцюбинської, полягають у їх мінливості, переходовості, здатності переливатися й відсвічувати різними гранями: «Монологічність і водночас своєрідний «віртуальний» діалог з адресатом, інформативність і разом з тим сповідальність, фактографічна визначеність, прив'язаність до певних реалій – і нічим не стримувана рефлексивність, гра уяви...» [Коцюбинська

2009, с. 185]. Риси, названі дослідницею, актуальні й щодо епістолярію І. Чендея. Зважаючи на те, що листи пише людина творча, можна констатувати їх високий рівень художності. Не дивно, що однією із тем-домінант Чендеевого листування є тема творчості, творчої реалізації, долі митця в умовах радянської і пострадянської дійсності. Ділячись своїми думками щодо різних життєвих, професійних, національних питань із своїми адресатами, письменник висловив чимало глибоких міркувань, що не втратили своєї актуальності й у наші часи. Тут варто зазначити, що упорядник зумів підкреслити, увиразнити окремі спостереження І. Чендея, додавши до значної частини листів розлогі коментарі і, таким чином, розширивши поле розуміння для реципієнтів різного рівня. Так, до кожного розділу монографії подано коментарі й примітки, які конкретизують якісь факти, роз'яснюють певні події, ситуації із життя учасників епістолярних діалогів. Цілоком виправдано до книги додано «Анотований покажчик імен, згаданих у листуванні». Уся структура першого тому листування І. Чендея засвідчує скрупульозність і ґрунтовність наукової обсервації С. Кіраля, його уважність до кожної деталі, кожного факту, кожного документа, архівного матеріалу, що якнайповніше розкривають контекст життя й діяльності закарпатського митця.

Крім упорядкування першого тому листування, дослідник написав окрему монографію «Іван Чендей та київські критики: Епістолярні діалоги», видану також 2021 року. Вона присвячена аналізу листування І. Чендея із К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком, В. Костюченком і за будовою є цілісною працею, що дозволяє автору системно висвітлити питання комунікації письменника із критиками. Кожен розділ монографії розкриває грані взаємин названих особистостей, подає цікаві спостереження над історико-культурними особливостями доби, над психологією взаємодії людей різних долей, об'єднаних прагненням ширшої праці на користь української духовності. Назви кожного розділу відображають окремі складники світогляду І. Чендея, оприявлені в епістолярних діалогах:

РОЗДІЛ I. «Коли Україну не розкрадуть і не розпродадуть – вона буде!...»: листування з Віктором Костюченком (1957–2002 рр.);

РОЗДІЛ II. «Метою мого життя є написати твір, який би на велику широчінь показав Закарпаття»: листування з Костем Волинським (1964–1997 рр.);

РОЗДІЛ III. «...Вражений вашою добротою і глибоким розумінням виводити на шлях»: листування з Іваном Дзюбою (1969–2002 рр.);

РОЗДІЛ IV. «...Знаю, яка велика ваша участь у моїй літературній долі...»: листування з Леонідом Коваленком (1971–1982).

На наш погляд, С. Кіраль дуже вдало виокремлює цитати із листів у назви розділів. Кожна назва відображає суть І. Чендея як особистості й українця: націєцентричність; прагнення увіковічнити рідний край у прозі високої мистецької якості; повага до духовних побратимів і вміння до-

слухатися до моральних авторитетів (своєрідним лідером думок україноцентричної еліти в другій половині ХХ ст. був І. Дзюба); вміння бути вдячним за підтримку у складні часи й глибока шана до людей, близьких за духом.

С. Кіраль розкриває особливості комунікації із різними адресатами. Так, наприклад, у листуванні з В. Костюченком І. Чендей не раз торкався питань політичного та громадсько-культурного життя, а в діалозі з К. Волинським «таких «виходів» на політичну та культурну арену не так і багато» [Кіраль 2021, с. 175]. Натомість тут превалювали теми літературні, пов'язані із проблемами розвитку українського письменства, а також із творчими проектами письменника. Із І. Дзюбою поєднували вболівання за долю України, долю української мови, формування національної ідентичності. Як твердить дослідник, «І. Чендей пильно стежив за публікаціями І. Дзюби як критика, а згодом за його діяльністю як громадського діяча, міністра культури, а той, немов у відповідь, за творчістю свого закарпатського тезки...» [Кіраль 2021, с. 221].

Характерною ознакою дослідницької стратегії С. Кіралья є зв'язок фактажу, який використовувався в аналітиці. Прикладом може слугувати, зокрема, лист ученого до І. Дзюби за 2020 р. із проханням ознайомитися із статтею-передмовою до його листування із І. Чендеєм, щоб уникнути неточностей у трактуванні тих чи інших фактів. Відповідь І. Дзюби опублікована в тексті монографії. Єдине зауваження було таке: «Ваша робота ґрунтовна і науково коректна. Читав її з приємністю і, думаю, із користю для себе – вона дала мені ширше розуміння проблеми. Якихось неточностей не побачив – хіба одне: людина, яку прислали до Львова «з'ясувати справу візиту трьох», була не з Москви, а з ЦК КПУ...» [Кіраль 2021, с. 254]. Така оцінка від І. Дзюби засвідчує якість наукової праці С. Кіралья, його щире горіння процесом дослідження, вболівання за правдиве відображення усіх деталей епістолярних діалогів І. Чендея.

За свідченням науковця, робота над видавничим проектом «Епістолярні джерела чендєзнав-

ства» й загалом над освоєнням творчих материків письменника продовжується. «Нині вже підготовлено до друку документи персональної справи Івана Чендея у двох томах із відповідним коментуванням про погром роману «Птахи полишають гнізда» та збірки «Березневий сніг», на стадії завершення написання передмов до цих унікальних документів про тотальну радянську цензуру. Виконано комп'ютерний набір текстів другого й третього томів листування, які опрацьовую в аспекті археографічному й текстологічному» [Професор Сидір Кіраль: «Іван Чендей – це візитівка Закарпаття» 2022], – зазначив С. Кіраль в одному з інтерв'ю. І це далеко не весь перелік виконаних завдань, адже, знаючи працьовитість ученого, усвідомлюєш, що він готовий поділитися новими чендєзнавчими знахідками та відкриттями.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши доробок С. Кіралья як дослідника творчих світів І. Чендея, слід констатувати, що присутніми ознаками літературознавчого стилю вченого є ретельна робота із фактажем, системність, ґрунтовність наукових узагальнень, уміле використання академічних підходів до осмислюваного матеріалу, тонке відчуття психології людей із кола спілкування І. Чендея, людиноцентризм, тактовність у судженнях. Науковими векторами аналітики С. Кіралья є розгляд листування закарпатського письменника із різними адресатами, представниками української наукової та мистецької еліти.

Здійснюючи вивчення листів І. Чендея, С. Кіраль спирається на принципи об'єктивності, системності, контекстуальності. Він використовує дослідницьку стратегію «від тексту – до широких узагальнень», ставлячи собі за мету концептуально проаналізувати епістолярій митця, його біографію та коло спілкування на історико-літературному тлі. Усі дослідження літературознавця, присвячені доробку І. Чендея, складають кістяк сучасних студій над творчістю закарпатського письменника і є зразком глибокої аналітики його багатоаспектного творчого життя.

Література

1. Александрова Г. Біографічний простір Івана Чендея в контексті епістолярних діалогів. Рец.: Кіраль С.С. Іван Чендей та київські критики: Епістолярні діалоги: монографія. Київ-Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Ужгород, 2021. Вип. 2 (46). С. 317–320.
2. Бахтин М. Естетика словесного творчства. Москва: Искусство, 1979. 444 с.
3. Вертій О. Грані духовного світу Івана Чендея. Рец.: «Зробити щось корисне для свого рідного народу»: З епістолярної спадщини Івана Чендея. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. 212 с. *Слово і час.* 2016. № 1. С. 108–111.
4. Іван Чендей у колі сучасників: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел / уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда. Ужгород: РІК-У, 2020. 532 с.
5. Кіраль С. «Березневий сніг» – моя найчесніша книга»: збірка Івана Чендея в контексті доби та сьогодення *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 154–162.
6. Кіраль С. «Зробити щось корисне для свого рідного народу»: З епістолярної спадщини Івана Чендея. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. 212 с.
7. Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: Епістолярні діалоги: монографія. Київ-Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с.
8. Кіраль С.С. «І знову я про те, що Життя сильніше Смерті»: Спроба епістолярного автопортрета Івана Чендея (До 90-річчя від дня народження письменника) *Слово і Час.* 2012. № 8. С. 41–57.

9. Кіраль С. Київські стежки Івана Чендея: архіви та документи *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки*. 2014. Вип. 4.14. С. 230–241.
10. Кіраль С. Ніс у своїй душі сонце любові до людей та України: штрихи до епістолярного портрета Івана Чендея / *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел / уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда. Ужгород: РІК-У, 2020. С.434–490.
11. Кіраль С. Протоколи допитів Івана Дзюби та персональна справа Івана Чендея як джерела вивчення їх громадянської позиції за доби шістдесятництва. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 19. С. 145–174.
12. Кіраль С. Штрихи до епістолярного автопортрета Івана Чендея (за матеріалами неопублікованого листування з професором Іваном Денисюком) *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород, 2012. Вип. 28. С. 76–87.
13. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 584 с.
14. Професор Сидір Кіраль: «Іван Чендей – це візитівка Закарпаття» / розмову вів О. Гаврош. Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2022/01/10/profesor-sydir-kiral-ivan-chendey-tse-vizytivka-zakarpattia/> (дата звернення 22.07.2022)
15. Райбедюк Г. Епістолярний образ Івана Чендея. Рец.: Кіраль С. С. «Зробити щось корисне для свого рідного народу»: 3 епістолярної спадщини Івана Чендея. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. 212 с. *Слово просвіти*. 2015. 17 грудня. Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2015/12/17/epistolarnij-obraz-ivana-chendeyu/> (дата звернення 25.07.2022)
16. Стасюк Г. Не втрачені діалоги духовності. Рец.: Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ–Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с. *Слово просвіти*. 2021. 1 листопада. Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2021/11/01/nevtracheni-dialohy-dukhovnosti/> (дата звернення 25.06.2022)
17. Чендей І. Листування з київськими критиками / упоряд., автор передм. і комент. д-р філол. наук, проф. Сидір Кіраль. Київ–Ужгород: РІК-У, 2021. Т.І. 668 с.

References

1. Aleksandrova H. (2021) Biohrafichnyi prostir Ivana Chendeia v konteksti epistolarnykh dialohiv [Biographical space of Ivan Chendey in the context of epistolary dialogues]. Rets.: Kiral S.S. Ivan Chendey ta kyivski krytyky: Epistolarni dialohy: monohrafiia. Kyiv-Uzhhorod: RIK-U, 2021. 432 s. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Uzhhorod, Vyp. 2 (46). S. 317–320 [in Ukrainian].
2. Bakhtin M. (1979) Ehstetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. Moskva: Iskusstvo, 444 s. [in Russian].
3. Vertii O. (2013) Hrani dukhovnoho svitu Ivana Chendeia [Edges of the spiritual world of Ivan Chendey]. Rets.: «Zrobyty shchos korysne dlia svoho ridnoho narodu»: Z epistolarnoi spadshchyny Ivana Chendeia. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2013. 212 s. *Slovo i chas*. 2016. № 1. S. 108–111 [in Ukrainian].
4. Ivan Chendey u koli suchasnykiv (2020): zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel [Ivan Chendey among his contemporaries] / uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutysh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida. Uzhhorod: RIK-U. 532 s. [in Ukrainian].
5. Kiral S. (2018) «Bereznevyi snih» – moia naichesnisha knyha»: zbirka Ivana Chendeia v konteksti doby ta sohodennia [«March Snow» is my most honest book»: Ivan Chendey's collection in the context of today]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats. Uzhhorod, Vyp.23*. S.154–162 [in Ukrainian].
6. Kiral S. (2013) «Zrobyty shchos korysne dlia svoho ridnoho narodu»: Z epistolarnoi spadshchyny Ivana Chendeia [«To do something useful for your native people»: From the epistolary heritage of Ivan Chendey]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. 212 s. [in Ukrainian].
7. Kiral S. (2021) Ivan Chendey ta kyivski krytyky: Epistolarni dialohy: monohrafiia [Ivan Chendey and Kyiv critics: Epistolary dialogues]. Kyiv: Uzhhorod: RIK-U. 432 s. [in Ukrainian].
8. Kiral S. (2012) «I znovu ya pro te, shcho Zhyttia sylnishe Smerti»: Sproba epistolarnoho avtoportreta Ivana Chendeia (Do 90-richchia vid dnia narodzhennia pysmennyka) [«And again I am talking about the fact that Life is stronger than Death»: An attempt at an epistolary self-portrait of Ivan Chendey (to the 90th anniversary of the writer's birthday)]. *Slovo i Chas*. № 8. S. 41–57 [in Ukrainian].
9. Kiral S. (2014) Kyivski stezhky Ivana Chendeia: arkhivy ta dokumenty [Kyiv trails of Ivan Chendey: archives and documents]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriya: Filolohichni nauky*. Vyp. 4.14. С. 230–241 [in Ukrainian].
10. Kiral S. (2020) Nis u svoii dushi sontse liubovi do liudei ta Ukrainy: shtrykhy do epistolarnoho portreta Ivana Chendeia [Carry in his soul the sun of love for people and Ukraine: touches to the epistolary portrait of Ivan Chendey]. *Ivan Chendey u koli suchasnykiv: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel / uklad.:* O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutysh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida. Uzhhorod: RIK-U. S.434–490 [in Ukrainian].
11. Kiral S. (2020) Protokoly dopytiv Ivana Dziuby ta personalna справа Ivana Chendeia yak dzherela vuvchennia yikh hromadianskoi pozytsii za doby shistdesiatnystvva [The protocols of interrogations of Ivan Dziuba and the personal file of Ivan Chendey as sources of study of their civic position in the era of the sixties]. *Ukrainska biohrafistyka*. Vyp. 19. S. 145–174 [in Ukrainian].

12. Kiral S. (2012) Shtyrykhy do epistoliarnoho avtoportreta Ivana Chendeia (za materialamy neopublikovanoho lystuvannia z profesorom Ivanom Denysiukom) [Touches on the epistolary self-portrait of Ivan Chendey (based on the materials of unpublished correspondence with Professor Ivan Denysiuk)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 28. S. 76–87 [in Ukrainian].
13. Kotsiubynska M. (2009) Lysty i liudy: rozдумы pro epistoliarnu tvorchist [Letters and people: reflections on epistolary creativity]. Kyiv: DUKh I LITERA, 584 s. [in Ukrainian].
14. Profesor Sydir Kiral: (2022) «Ivan Chendei – tse vyzytivka Zakarpattia» [«Ivan Chendey is the business card of Transcarpathia»] / rozmovu viv O. Havrosh. Rezhym dostupu: <http://slovoprosvity.org/2022/01/10/profesor-sydir-kiral-ivan-chendey-tse-vyzytivka-zakarpattia/> (data zvernennia 22.07.2022) [in Ukrainian].
15. Raibediuk H. (2015) Epistoliarnyi obraz Ivana Chendeia. [Epistolary image of Ivan Chendey]. Rets.: Kiral S.S. «Zrobyty shchos korysne dla svoho ridnoho narodu»: Z epistoliarnoi spadshchyny Ivana Chendeia. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2013. 212 s. *Slovo prosvity*. 17 hrudnia. Rezhym dostupu: <http://slovoprosvity.org/2015/12/17/epistolarynij-obraz-ivana-chendeya/> (data zvernennia 25.07.2022) [in Ukrainian].
16. Stasiuk H. (2021) Ne vtracheni dialohy dukhovnosti [Dialogues of spirituality are not lost]. Rets.: Kiral S. Ivan Chendey ta kyivski krytyky: epistoliarni dialohy: monohrafiia. Kyiv: Uzhhorod: RIK-U. 432 s. *Slovo prosvity*. 1 lystopada. Rezhym dostupu: <http://slovoprosvity.org/2021/11/01/nevtracheni-dialohy-dukhovnosti/> (data zvernennia 25.06.2022) [in Ukrainian].
17. Chendei I. (2021) Lystuvannia z kyivskymy krytykamy [Correspondence with Kyiv critics] / uporiad., avtor peredm. i koment. d-r filol. nauk, prof. Sydir Kiral. Kyiv: Uzhhorod: RIK-U. T.I. 668 s. [in Ukrainian].

SYDIR KIRAL – AN EXPERT ON CREATIVITY OF I. CHENDEY

Abstract. The article examines the contribution of the modern literary critic S. Kiral to the study of the heritage of I. Chendey, an outstanding Transcarpathian writer, laureate of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine. It is noted that at the center of scientific analytics of the scientist is the artist's epistolary, which is researched against a broad historical and cultural background and with the involvement of new methodological tools. Carrying out the scientific reception of I. Chendey's letters, S. Kiral relies on the principles of objectivity, systematicity, contextuality. He uses the research strategy "from the text to broad generalizations" aiming at a scrupulous study of the artist's epistolary, his biography and communicative circle, historical realities, and literary context.

S. Kiral is a scientist with diverse scientific interests. He studied the problems of Ukrainian classical literature, issues of folkloristics, bibliography, documentary studies, source studies, textology, etc. His works on the legacy of the literary critic, publicist Ostap Terletskyi, of the writer, philosopher Trokhym Zinkivskyi testify the deep penetration into the creative laboratory of iconic figures of Ukrainian spirituality. The scientist also applies proven scientific research strategies in the process of analyzing the heritage of I. Chendey. S. Kiral offers a broad program of research of the writer's epistolary. The planned 10-volume publishing project «Epistolary Sources of the works of I. Chendey» – this is a large-scale scientific analysis not only of the artist's correspondence but also consideration of topical issues of Ukrainian literature of the second half of the 20th – beginning of the 21st centuries, an appeal to a wide range of problems of modern humanitarianism. The publication of the first volume from the specified series, which contained the correspondence of Ivan Chendey with Kyiv critics, became evidence of the scientist's thorough work on the study of the writer's legacy. It was supplemented by a separate monograph – «Ivan Chendey and Kyiv Critics: Epistolary Dialogues» (2021), which expands the historical and cultural context of the epistolary of the Transcarpathian author thanks to extensive commenting on his communication with Ukrainian critics K. Volynskyi, I. Dziuba, L. Kovalenko, V. Kostiuchenko.

Having studied the achievements of S. Kiral, we can state that the characteristic features of the scientist's research strategy are careful work with fact, systematicity, thoroughness of scientific generalizations, a skillful combination of academic approaches to the comprehended material with its subjective perception, a subtle sense of the psychology of people from I. Chendey's circle of communication, people-centeredness, tact in judgments.

Keywords: Ivan Chendey, Sydir Kiral, epistolary, research strategy, methodology, scientific tools, reception.

© Кузьма О., 2022 р.

Оксана Кузьма – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; oksana.kuzma@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1590-1624>

Oksana Kuzma – Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; oksana.kuzma@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1590-1624>